

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาเรื่องวิธีการดูแลผู้ป่วยเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะหากเรามีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ก็สามารถที่จะประกอบอาชีพหรือทำหน้าที่การทำงานได้อย่างสมบูรณ์ให้บรรลุเป้าหมายของตนเองได้ แต่หากมีสุขภาพอ่อนแอเจ็บป่วยก็จะต้องรักษาทางรักษาเพื่อให้ร่างกายหายเป็นปกติในเร็ววัน ความเจ็บป่วยเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ให้พิจารณาอยู่เนื่อง ๆ ว่า "เราที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้"^๑ สิ่งเหล่านี้เป็นสัจธรรมที่ไม่่ว่าจะช้าหรือเร็ว ทุกคนต้องประสบพบอย่างแน่นอน

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาที่ระบุถึงวิธีการดูแลรักษาโรคทางกาย และทางใจ ไว้มากมาย แต่โรคทั้ง ๒ ที่เกิดขึ้นนั้นมีวิธีการดูแลรักษาแตกต่างกัน คือ โรคทางกายนั้นก็ให้ใช้ยา อันเป็นปัจจัยหนึ่งในสี่ที่สำคัญของชีวิต^๒ ในบางครั้งก็ใช้พุทธมนต์ในการดูแลรักษาโรคด้วย เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าประจวบ พระมหาจุณทเถระได้สวดโพชฌงค์สูตรถวาย พระองค์ก็หายจากประชวร^๓ คราวหนึ่งมีพระภิกษุอาพาธรูปหนึ่งนอนเกลือกกลิ้งอยู่กับอุจจาระและปัสสาวะของตนเอง พระพุทธเจ้าทรงให้การดูแลรักษาด้วยการสงน้ำให้ภิกษุรูปนั้นจนร่างกายสะอาด โดยไม่แสดงอาการรังเกียจแม้แต่น้อย ภิกษุรูปนั้นร่างกายสะอาดและหายจากอาพาธนั้นทันที^๔ ส่วนโรคทางใจสามารถดูแลรักษาได้ด้วยการสนทนาธรรม ดังเช่น นกุลปิศาคหบดีป่วยด้วยโรคชรามีอาการเจ็บป่วยอดแอดอยู่เป็นประจำ พระพุทธเจ้าทรงสนทนาธรรมกับนกุลปิศาคหบดีด้วยพระองค์เองว่าแม้เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่จิตของเราจักไม่กระสับกระส่ายตามไปด้วย โดยใช้สติหรือใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นความจริงตามกฎไตรลักษณ์ เป็นการให้การดูแลทางด้านจิตใจ จิตใจไม่ฟุ้งซ่านผ่อนคลาย เบาสบายควบคุมสติได้ หายป่วยในฉับพลัน^๕

^๑ อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

^๒ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (สาย ตุลโย), ธรรมะบำบัดโรคใจ, (กรุงเทพมหานคร: วัดบวรเมศ, ๒๕๐๐), หน้า ๒๘.

^๓ ๒ นันทน ขาวนาทุ้ง, "การศึกษาเปรียบเทียบการบำบัดโรคโดยใช้วิธีการทางศาสนาระหว่างผู้นับถือศาสนาพุทธและคริสต์", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๕), หน้า ๓๓.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๙.

^๕ นางประไพ เพิ่มกลิ่น, "การพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนา", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕.

จากการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก พบว่ามีการนำเอายาสมุนไพรมาใช้ในการดูแลสุขภาพโรคพิษที่อาพาธครั้งพุทธกาล เพราะโรคเมื่อเกิดแล้วย่อมบั่นทอนทั้งกายและใจทำให้สุขภาพเกิดทรุดโทรมลง เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต ที่ทำให้มนุษย์พยายามดูแลสุขภาพทางกายและใจให้แข็งแรงจะทำให้ร่างกายและจิตใจมีความสมบูรณ์ ก็เพื่อสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่ร่างกายและจิตใจของตนเองอยู่เสมอ คือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งทางกายและทางใจ^๖ พระบรมศาสดาทรงมีความสามารถในการดูแลสุขภาพโรค คือ กิเลสพร้อมทั้งอนุสัยอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความมัวเมา พระองค์ทรงใช้ญาณตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้ว ก็ทรงวางยา (แสดงธรรม) คือธรรมะโอสธ ธรรมะบางหมวดเมื่อฟังแล้วพิจารณาตาม ทำให้จิตใจสงบรับผ่อนคลายเป็นสมาธิ ส่งผลไปถึงกายให้หายจากโรคทางกายและโรคทางใจได้ ดังพระมหากัสสปะเถระที่อาพาธ พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมแล้วทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ให้ฟัง พระมหากัสสปะพิจารณาตามธรรมนั้นก็หายจากโรค เมื่อภิกษุอาพาธพระองค์ทรงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายดูแลสุขภาพพยาบาลกันเอง และทรงรับสั่งว่า “ถ้าหากภิกษุรูปใดมีความปรารถนาจะพยาบาลเรตถาคตแล้วไซ้ ขอเธอทั้งหลายจงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^๗ แม้พระพุทธองค์ทรงเห็นธรรมโอสธเพื่อรักษาใจให้หายจากทุกข์ทางใจ แต่ในแง่ของทุกข์กาย พระองค์ก็ทรงให้ความสำคัญเช่นกัน ด้วยมีพุทธานุญาตให้ใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพทางกายได้

ส่วนระบบการแพทย์ที่ดำรงอยู่ในทุกประเทศนั้นมีความหลากหลายในลักษณะของการแพทย์พหุลักษณะ (Pluralistic Medicine) อันเป็นผลจากความแตกต่างทางภูมิประเทศ สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การนับถือศาสนา ตลอดจนพัฒนาการขององค์ความรู้ด้านการแพทย์และการพัฒนางานด้านสาธารณสุขเพื่อให้ครอบคลุมการดูแลสุขภาพ ภายใต้สภาวะพหุลักษณะทาง การแพทย์นี้ จะเห็นได้ว่าการแพทย์ระบบใหญ่อยู่ ๒ ระบบคือ ระบบการแพทย์แผนตะวันตก (Western Medicine) หรือระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน (Modern Medicine) ซึ่งถือกำเนิดในทวีปยุโรป และได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วโลก กับระบบการแพทย์แผนตะวันออก (Oriental Medicine) อันเป็นระบบการแพทย์แบบดั้งเดิมหรือระบบการแพทย์ท้องถิ่นหรือระบบการแพทย์พื้นบ้าน (Traditional Medicine) ของชาวเอเชีย และต่างก็เป็นการแพทย์ทางเลือกซึ่งกันและกัน^๘ การดูแลสุขภาพผู้ป่วยมีหลายประเด็น เช่น ประเภทยาที่ใช้ “อาคม” รักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรคตาแดง โรคปราบคางคกข่วน ดับพิษไฟ ดับพิษแมลงป่อง ฯลฯ อาคมประเภทนี้ ถ้าแก้โรคตาแดงว่า “โอมตาดำพันตาแด กูจะพันที่แข็งมาเจ็บที่หัวเข่ากูนี้แน่” ๗ “ปลวก มึงดำเหมือนหยวก มึงขาวเหมือนถ่านไฟเพียงสวาหะ” ๘ เอน้ำพันตรงที่ปวด เสกน้ำพัน ฯลฯ^๙

^๖ พระครูอินทสารวิจิตร (กิจไธ), "ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖.

^๗ วิ.ม. (ไทย), ๕/๒๖๓/๔๖.

^๘ สิริพันธ์ รุ่งวิชานันต์, "สารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย" *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๕.

^๙ เทพ สาริกบุตร, *คัมภีร์พระเวท: ปฐมบรรพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิทยากร, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓.

วิธีการดูแลรักษาผู้ป่วยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยหรือการดูแลผู้ป่วยโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น คือความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาช่วยกันดูแลรักษา ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ ๆ ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ตามมา

กระบวนการของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน หรือระหว่างกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเอง โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุล^{๑๐} โดยเฉพาะทางด้านการแพทย์ เพราะการแพทย์ เป็นความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากร่างกายคนเรา ย่อมเสื่อมสภาพไปตามธรรมชาติ หรือด้วยเหตุต่าง ๆ เพื่อต่อสู้กับภาวะดังกล่าว การค้นหาวิธีป้องกันดูแลการเจ็บป่วย การบำบัดรักษา การบรรเทาอาการเจ็บป่วย และการบริหาร จึงเกิดขึ้นมาและพัฒนาจนเป็นระบบที่มีแบบแผน กลายเป็น “การแพทย์” ที่มีแบบแผนชัดเจน การแพทย์จึงเป็นภูมิปัญญาของสังคม ที่มาจากความเชื่อ ความรู้ ความคิด การลองผิดลองถูก และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม แต่ละชนชาติ มีวิวัฒนาการทางการแพทย์ของตนเอง กลายเป็นภูมิปัญญาของชนชาติ หรือท้องถิ่นนั้น^{๑๑} แต่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนของการดูแล ซึ่งมีความเชื่อเป็นรากฐานสามารถเป็นที่พึ่งของคนได้ในระดับหนึ่ง ถ้ายังหาที่พึ่งอื่นอีกไม่ได้ ถ้าสามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อก็จะเป็นการดี ทำให้เราเชื่อได้อย่างถาวรพร้อมทั้งมีปัญญาประกอบด้วย ส่วนพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งถาวร ทำให้สิ้นทุกข์ สิ้นกิเลส ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ผู้วิจัยเห็นความสำคัญที่จะศึกษาเรื่องการดูแลผู้ป่วยที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร การแพทย์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยนั้นมีแนวคิดอย่างไรในการดูแลผู้ป่วย การดูแลผู้ป่วยองค์รวมสมัยพุทธกาลเหมือนหรือต่างกับการดูแลผู้ป่วยในภูมิปัญญาท้องถิ่น มีข้อดีและข้อเสียอย่างไร ที่ทุกคนจะต้องแสวงหาคำตอบ แม้ว่าจะมีผู้วิจัยในเรื่องนี้มาบ้างแล้ว แต่เน้นการศึกษาวิเคราะห์คนละประเด็น ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้ เพื่อตอบโจทย์ปัญหาของสังคมและเป็นผลงานทางวิชาการสำหรับผู้สนใจสืบต่อไป

^{๑๐} เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๑๑} สิริพันธ์ รุ่งวิชานวัฒน์, "สารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย", อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๕.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษาวิธีการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒. เพื่อศึกษาวิธีการดูแลผู้ป่วยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย
- ๑.๒.๓. เพื่อศึกษาผลการเปรียบเทียบวิธีการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ วิธีการดูแลผู้ป่วยตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิธีการดูแลผู้ป่วยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ผลการเปรียบเทียบวิธีการดูแลผู้ป่วยในพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยว่ามีส่วนคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันอย่างไร และมีประโยชน์และคุณค่าของการดูแลรักษาต่าง ๆ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยเอาไว้ดังนี้

๑) ขอบเขตด้านเอกสาร

- (๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย และฉบับภาษาบาลี
- (๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาของการวิจัยเน้นศึกษาวิธีการดูแลผู้ป่วยในพระพุทธศาสนา และวิธีการดูแลผู้ป่วยในภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย และการเปรียบเทียบวิธีการดูแลผู้ป่วยในพระพุทธศาสนากับวิธีการดูแลผู้ป่วยในภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ผู้ป่วย หมายถึง ผู้ที่มีความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางจิตใจอันเนื่องมาจากโรคภัยไข้เจ็บหรือความผิดปกติของสภาวะทางกายและใจ

๑.๕.๒ การเจ็บป่วย หมายถึง สภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจอารมณ์ และสังคม ความเจ็บป่วยอาจมีสาเหตุเริ่มมาจากความผิดปกติของอวัยวะในส่วนต่าง ๆ ในร่างกาย ไม่ทำหน้าที่ตามปกติหรือความผิดปกติทางด้านจิตใจ

๑.๕.๒ พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๓ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ เทคนิค และวิถีในการดูแลรักษาโรคของผู้ป่วยในชุมชน โดยใช้องค์ความรู้ของปัจเจกบุคคล ที่ถ่ายทอดกันมาในท้องถิ่นของไทย

๑.๕.๔ วิธีการดูแลผู้ป่วยในพระพุทธศาสนา หมายถึง การดูแลรักษาผู้ป่วยด้วยหลักพุทธธรรมและการรักษาโดยใช้สมุนไพรพร้อมทั้งใช้หลักธรรมต่าง ๆ ในการดูแลรักษาโรค

๑.๕.๕ วิธีการดูแลผู้ป่วยตามภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย หมายถึง การดูแลรักษาผู้ป่วย โดยใช้องค์ความรู้ของปัจเจกบุคคล ที่ถ่ายทอดกันมาของคนไทยในท้องถิ่นที่มีความเชื่อและศรัทธากันมาช้านาน

๑.๕.๖ การศึกษาเปรียบเทียบ หมายถึง วิธีการดูแลรักษาผู้ป่วยตามแนวทาง

พระพุทธศาสนาเถรวาท และวิธีการดูแลรักษาผู้ป่วยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน แตกต่างกัน ตลอดจนถึงประโยชน์และคุณค่าของการดูแลรักษาต่าง ๆ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ดร.นายแพทย์อุทัย สุตสุข ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง สาธารณสุขในพระไตรปิฎก ว่า การที่พระองค์เสด็จไปแสดงธรรมว่าด้วยเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการแก่พระมหากัสสปะที่อาพาธหนัก เมื่อพระมหากัสสปะได้ฟังธรรมและพิจารณาตามธรรมแล้ว อาพาธได้หายไป และอีกคราวหนึ่ง เมื่อพระมหาโมคคัลลานะอาพาธหนัก พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จไปแสดงธรรมว่าด้วยเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการเช่นกัน ทำให้พระมหาโมคคัลลานะหายจากอาพาธ เหตุการณ์ทั้งสองนับเป็นวิธีการรักษาโดยใช้ธรรมานุภาพ^{๑๒}

สมพร บุขราทิจ ได้ศึกษาจิตเวชศาสตร์สำหรับประชาชนเกี่ยวกับพุทธวิธีจิตบำบัด ผลการศึกษา สรุปความได้ว่า เป็นการรักษาโดยอิงมนุษยวิทยาเกี่ยวกับปรัชญา การคิดอย่างมีเหตุผล และพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในประเภทนี้ การนำพระพุทธศาสนา มาใช้ในการทำจิตบำบัดทำได้สองทาง คือ การศึกษาปฏิบัติธรรมโดยตรงมีเป้าหมาย คือ การบรรลุดุริยธรรม เข้าถึงภาวะที่จิตสงบ สิ้นทุกข์ และอีกทางหนึ่งนั้น เป็นการนำหลักพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ ดังนั้น เป้าหมายของการรักษา (การปฏิบัติธรรม) คือ การค้นหาว่า มีอะไรตกค้างอยู่ในใจบ้าง จัดสิ่งตกค้างอันเป็นสิ่งปนเปื้อนออกไปจากใจ เมื่อใจสะอาดมีสิ่งปนเปื้อนน้อยลงเท่าใด การรับรู้โลก การรู้จักชีวิตก็จะเป็นจริงมากขึ้น สิ่งเร้าต่าง ๆ ที่เคยทำให้จิตใจว้าวุ่น ไม่สงบ ก็ไม่มีอิทธิพลอีกต่อไป เป็นใจที่สงบ เอิบอิ่มรู้จักโลก รู้จักชีวิตตามที่เป็นจริง และมีสุขภาพจิตสมบูรณ์^{๑๓}

เทพย์ สาริกบุตร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาค ๑ ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสตร์ โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ เคล็ดลับไสยศาสตร์และคัมภีร์พุทธศาสตร์อาคม ให้ความรู้เกี่ยวกับไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถา อาถรรพเวทภาค ๑- ๒ ซึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของไสยศาสตร์ และความเจริญ ความเสื่อมของไสยศาสตร์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งเคล็ดลับในการใช้เวทมนต์คาถา และคัมภีร์พุทธมนต์โอสถ ที่กล่าวถึงลักษณะเวทมนต์คาถาของไทย ที่พัฒนามาจากคัมภีร์พราหมณ์ โดยเปลี่ยนตัวคาถาให้เป็นอย่างพุทธซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “พุทธมนต์” และกล่าวเน้นว่า การใช้เวทมนต์ให้ประสบผลสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับดวงจิตที่สำรวมเป็นสมาธิ^{๑๔}

กิตติ สมบัติ นงพรรณ พิริยานุพงศ์ และสายันต์ อัจฉนรงค์ ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพตนเองของชาวมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้กล่าวถึง อาการ

^{๑๒} ดร.นายแพทย์อุทัย สุตสุข, สาธารณสุขในพระไตรปิฎก: บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวิตมีสุข, (นนทบุรี: เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๗.

^{๑๓} สมพร บุขราทิจ, พุทธวิธีจิตบำบัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

^{๑๔} เทพย์ สาริกบุตร, โหราศาสตร์ปริทรรศน์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๒๔.

เจ็บป่วยที่รักษาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ การต่อกระดูก การรักษาไส้เลื่อนด้วยสมุนไพร การรักษาอาการอัมพฤกษ์ อัมพาตด้วยการนวด การรักษาอาการชักด้วยสมุนไพร การรักษาเนื้องอกด้วยสมุนไพร การรักษาอาการปวดฟันด้วยเวทมนต์ การคลอดกับผดุงครรภ์โบราณหรือหมอดำแย การรักษาแบบพื้นบ้านนี้จึงยังได้รับความนิยมเนื่องจากผู้รักษาไม่ได้กำหนดค่ารักษาเป็นลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับผู้ให้การรักษา (หมอฟันบ้าน) ในแต่ละประเภทได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากลักษณะเดียวหรือหลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ โดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้จึงตกมาถึงปัจจุบัน^{๑๕}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นภาพร น้าเบญจพล ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่มีต่อสาธารณสุขมูลฐาน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดนครราชสีมา" งานวิจัยนี้ได้กล่าวถึง คำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุขมูลฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยละเอียด ทั้งนี้ในเรื่องการรักษาโรค การรักษาพยาบาล การดูแล สุขภาพแวดล้อม สุขภาพอนามัยของพระสงฆ์เอง พร้อมทั้งได้ศึกษาถึง เกษัตริย์ต่างๆ การส่งเสริมโภชนาการในสมัยพุทธกาล การพยาบาลผู้ป่วย การรักษาสิ่งแวดล้อมและฟื้นฟูสภาพชุมชนในสมัยพุทธกาล เช่น ส้วม กุฏิ วิหาร ที่นอน การรักษาความสะอาดในที่อยู่อาศัย ส่วนภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษากลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นพระสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมาที่มี บทบาทต่อสาธารณสุข มูลฐาน ผู้วิจัยพบว่า พระสงฆ์เคยสนับสนุนงานสาธารณสุข ช่วยแนะนำชาวบ้านให้ไปใช้บริการที่สถานบริการสาธารณสุข การรู้จักใช้ยาและการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การรักษาสุขภาพอนามัย พระสงฆ์ส่วนใหญ่เห็นว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทด้านการช่วยเหลือ สนับสนุน การสาธารณสุขมูลฐานแก่ชุมชน ผู้วิจัยได้เสนอว่า หน่วยงานสาธารณสุขมูลฐาน ควรกระจายงานไปยังหมู่พระสงฆ์ โดยติดตามประเมินผลประสานระหว่างหน่วยงานและสถาบันสงฆ์ จะทำให้งานสาธารณสุขมูลฐานของไทยได้ผลดียิ่งขึ้น อันเป็นประโยชน์ต่อชาวไทย^{๑๖}

นางสาวดวงรัตน์ ศุขะนิล ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิถี: รพ.วชิระพยาบาล" ได้กล่าวว่า กรณีของพระติสสะเป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจ พระติสสะได้ล้มป่วยด้วยโรคร้าย มีตุ่มขนาดใหญ่ขึ้นเต็มตัว ตุ่มที่แตกก็ส่งกลิ่นเหม็น จนผ้าสบงจีวรเปื้อนเลือดและหนอง เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงเสด็จไปดูแลรักษาพยาบาล ผลัดเปลี่ยนสบงจีวรตลอดจนอุสริระและอาบน้ำให้ พระติสสะเมื่อสบายตัวและรู้สึกดีขึ้น พระองค์ก็ตรัสว่า “อีกไม่นานกายนี้จะนอนทับแผ่นดิน ปราศจากวิญญาน เหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งแล้ว หาประโยชน์ไม่ได้” พระติสสะ

^{๑๕} กิตติ สมบัติ, นงพรรณ พิริยานุพงศ์ และสายันต์ อาจณรงค์, ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพตนเองของมุสลิมชายแดนใต้: ความสุขแห่งคุณยา, ในเอกสารการประชุมวิชาการสุขภาพภาคประชาชน ครั้งที่ ๑, “สร้างคนสร้างปัญญา สร้างสุขภาพภาคประชาชน” ๒๕-๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๖ ณ โรงแรมจอมเทียนปาล์มบีช พัทยา จังหวัดชลบุรี, กรุงเทพฯ: กองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน, ๒๕๔๖, (อัดสำเนา)

^{๑๖} นภาพร น้าเบญจพล, "บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่มีต่อสาธารณสุขมูลฐาน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดนครราชสีมา", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

พิจารณาตาม เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเสร็จ พระติสสะก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับดับขันธไปในเวลาเดียวกัน^{๑๗}

ร้อยตำรวจเอกหญิง อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย" ได้กล่าวถึง การดูแลรักษาสุขภาพและเสริมสร้างพลานามัยของพระภิกษุสงฆ์ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นการใช้พระธรรมโอสธ การใช้อาหาร การพักผ่อน อิริยาบถ การผ่าตัด การใช้พลาสมา การใช้ความร้อน เป็นต้น ซึ่งสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็นกับความต้องการของแต่ละบุคคลและโรคได้เป็นอย่างดี รวมถึงการป้องกันในการดูแลรักษาสุขภาพอย่างครบถ้วนทั้งทางกายภาพและจิตภาพ ที่มุ่งเน้นให้ควบคู่กันไปอย่างสม่ำเสมอ^{๑๘}

พระครูอินทสารวิจักษ์ (กิจไธ) ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา" จากการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวว่า มีการนำเอายาสมุนไพรมาใช้รักษาโรคภิกษุที่อาพาธครั้งพุทธกาล เพราะโรคเมื่อเกิดแล้วย่อมบั่นทอนทั้งกายและใจทำให้สุขภาพทรุดโทรมลง เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต เป็นปัญหาที่ทำให้มนุษย์ได้มีความพยายามที่จะดูแลรักษาสุขภาพทางกายและทางใจให้แข็งแรงทำให้ร่างกายและจิตใจมีความสมบูรณ์ ก็เพื่อความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่ร่างกายและจิตใจ อยู่เสมอคือมีชีวิตอยู่อย่างปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งทางกายและทางใจ^{๑๙}

อรุณพร อัฐรัตน์ และคณะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย" โดยใช้แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๕๖ ราย จาก ๑๓ อำเภอในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ได้กล่าวว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง ๖๑-๗๐ ปี นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ มีอาชีพหลักคือทำนา ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ได้รับความรู้การใช้สมุนไพรจากการสืบทอด ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้เกี่ยวกับการนวดตัว ประคบสมุนไพร และการใช้สมุนไพรรักษาโรค หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะได้สมุนไพรมาจากการเก็บจากธรรมชาติ จากการศึกษาความถี่ของสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนิยมใช้ พบว่า สมุนไพรที่ใช้รักษาอาการจะเหมือนกับที่กำหนดในคู่มือการใช้สมุนไพรตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานของกระทรวงสาธารณสุข แสดงให้เห็นว่าหมอพื้นบ้านนิยมใช้สมุนไพรที่มีรายงานทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนการใช้เป็นส่วนใหญ่อยู่แล้ว^{๒๐}

^{๑๗} นางสาวดวงรัตน์ สุขะนิล, “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิถี: รพ.วชิระพยาบาล”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

^{๑๘} ร้อยตำรวจเอกหญิง อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๙} พระครูอินทสารวิจักษ์ อินทสโร (กิจไธ), “ศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, อ้างแล้ว, หน้า ก.

^{๒๐} อรุณพร อัฐรัตน์ (และคณะ), “ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านภาคใต้ของไทย”, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัย: สงขลานครินทร์เวชสาร, ๒๕๕๕, หน้า ๒๑-๔๒.

นางสาวเกตุมณี พรหมเถื่อน ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "กระบวนการสร้างความเข้าใจเรื่องความเจ็บป่วยตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท" ได้กล่าวถึง ข้อความในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ระบุว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีสุขภาพดี มีพระชนมายุ แปดสิบพรรษา สามารถทำงานเผยแผ่ศาสนาวันหนึ่งประมาณ ๑๖-๒๐ ชั่วโมง ใครๆ ที่มาเข้าเฝ้าพระองค์ มักจะกล่าวสรรเสริญหรือถามพระองค์ถึงเรื่องความมีอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงพระกำลังกระปรี้กระเปร่า ทรงมีพระเกษมสำราญอยู่เสมอ ๆ ก็เพราะพระองค์ทรงถือหลักปฏิบัติต่าง ๆ ในการดูแลรักษาสุขภาพกายและสุขภาพใจมาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ^{๒๑}

นางศศิธร เขมาภิรัตน์ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย" ได้กล่าวว่า โรคในทางพระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ โรคทางกายและโรคทางใจ โดยการป้องกัน การดูแลรักษา โดยการป้องกัน พระพุทธองค์ทรงใช้หลักปฏิบัติในการดูแลรักษาสุขภาพทั้งกายและใจอย่างสม่ำเสมอ ส่วนวิธีการดูแลรักษา พระพุทธศาสนากล่าวถึงการดูแลรักษาโรคทางกาย ไว้ ๓ วิธี ได้แก่ การรักษาทางการแพทย์ การใช้ธรรมบำบัด การรักษาด้วยพุทธานุภาพ ส่วนการรักษาโรคทางใจ ๓ วิธี ได้แก่ การพิจารณาหาเหตุผล คุณ โทษ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และการคบภิกษุสามเณร โดยการเปรียบเทียบพุทธวิธีกับการแพทย์แผนไทยว่ามีความหมายหรือแตกต่างกันอย่างไร^{๒๒}

วิไลพร ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม เสนองานวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาโรคแก่ชุมชน" ได้กล่าวถึง พระสงฆ์ไทยมีบทบาทในด้านการบำบัดรักษาโรคและเป็นที่ปรึกษาปัญหาทางด้านโรคและสุขภาพให้แก่พุทธศาสนิกชน และเป็นที่ยอมรับในฐานะเดียวกับหมอแผนโบราณในสังคมไทยทุกระดับในฐานะทางสังคมเป็นเวลาช้านาน จนกระทั่งวัฒนธรรมทางการแพทย์และสาธารณสุขของไทยได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ระบบแผนใหม่ตามแบบตะวันตก แต่การใช้ยาสมุนไพร โดยอาศัยหลักธรรมชาติบำบัดทุกวันนี้ยังใช้อยู่ คือ การใช้ยาสมุนไพรแบบดั้งเดิม^{๒๓}

นางประไพ เพิ่มภักธิกรณ ได้เสนอผลงานวิจัยเรื่อง "การพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนา" ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตและพุทธบัญญัติต่าง ๆ หลายประการที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาพยาบาลผู้ป่วย ได้แก่ การใช้เภสัชสมุนไพร การอนุญาตให้มีผู้รักษาพยาบาล การเสด็จไปเยี่ยมไข้และการพยาบาลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งการบัญญัติคุณธรรมของผู้ดูแลพยาบาลและคุณธรรมต่าง ๆ ของคนไข้ที่ดีและไม่ดีไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์^{๒๔}

^{๒๑} นางสาวเกตุมณี พรหมเถื่อน, "กระบวนการสร้างความเข้าใจเรื่องความเจ็บป่วยตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘.

^{๒๒} นางศศิธร เขมาภิรัตน์, "การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๓๕.

^{๒๓} วิไลพร ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม, "บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาโรคแก่ชุมชน", *รายงานวิจัย*, (คณะภาควิชามนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๑), หน้า ๓๔.

^{๒๔} นางประไพ เพิ่มภักธิกรณ, "การพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนา", อ้างแล้ว, หน้า ๓๕- ๔๐.

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมีความเห็นว่ากระบวนการสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจในเรื่องวิธีการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยนั้น มีแนวคิดในเรื่อง การรู้เท่าทันถึงความเจ็บป่วย พุทธวิธีองค์ความรู้การดูแลรักษา และการปรับตัว รับมือในเมื่อเกิดความเจ็บป่วยขึ้น ซึ่งงานวิจัยนี้จะได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างทั้ง ๒ วิธี เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ศึกษาติดตาม และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ผู้วิจัยจึงสนใจในการทำเรื่องดังกล่าว และถือว่าเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยจะได้นำไปศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ใช้วิจัยเอกสารเป็นหลัก โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ขั้นตอนรวบรวมข้อมูล แบ่งข้อมูลออกเป็น ๒ แหล่งสำคัญคือ

(๑) รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ อันได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย และฉบับภาษาบาลี

(๒) รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ อันได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่รวบรวมไว้แล้ว จึงนำมาจำแนกและกำหนดเป็นประเด็น เป็นหัวข้อตามวัตถุประสงค์

๓) ขั้นนำเสนอข้อมูล เมื่อได้จำแนกข้อมูลและได้ประเด็นหัวข้อแล้ว จึงนำมาเสนอข้อมูลรายงานการวิจัย ในแบบพรรณนาวิเคราะห์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบวิธีการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงวิธีการดูแลผู้ป่วยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการเปรียบเทียบวิธีการดูแลผู้ป่วยตามแนวทางพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน แตกต่างกัน ตลอดจนถึงประโยชน์และคุณค่าของการดูแลรักษาต่าง ๆ